

**O‘ZBEKISTONNING AYRIM ARXEOLOGIK
YODGORLIKLARI VA ULARNING TARIXIY MEROSI**

Saidakbarova Zuxra Hojiakbar qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Tarix fakulteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston hududidagi arxeologik yodgorliklar va ularning tarixiy, madaniy va diniy ahamiyati tahlil qilinadi. Afrosiyob, Tuproqqal’a va Poykent topilmalari qadimgi jamiyatlarning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotini ochib beradi. Tangalar, sopol buyumlar va devoriy rasmlar orqali qadimgi diplomatiya, savdo aloqalari va madaniy meros o‘rganiladi. Maqola arxeologiya fanining tarixiy manbalarni to‘g‘ri tushunish va kelajak avlodga yetkazishdagi rolini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: arxeologiya yodgorliklari, O‘zbekiston hududi, Afrosiyob yodgorligi, Tuproqqal’a va Poykent xaroblari, tangalar tahlili, sopol buyumlar, devoriy rasmlar, madaniy meros, qadimgi shaharlar, tarixiy tadqiqotlar.

O‘zbekiston hududi qadimdan Markaziy Osiyoda sivilizatsiyalar chorrahasi bo‘lib, uning boy arxeologik merosi mamlakat tarixini o‘rganishda asosiy manba hisoblanadi. Afrosiyob, Tuproqqal’a va Poykent kabi qadimiy shaharlar, shuningdek, u yerdan topilgan tangalar, sopol buyumlar, devoriy rasmlar va ibodatxonalar qadimgi jamiyatlarning ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va diniy hayotini chuqur yoritadi. Ushbu maqolada O‘zbekiston hududidagi asosiy arxeologik yodgorliklar va ularning ilmiy ahamiyati, shaharsozlik, iqtisodiy aloqalar, madaniy meros va qadimgi dunyoqarashni aks ettirishdagi roli tahlil qilinadi.

Markaziy Osiyoda sivilizatsiyalar chorrahasi bo‘lib kelgan O‘zbekiston hududidan topilgan arxeologik yodgorliklar mintaq tarixining haqiqiy manzarasini ochib beradi. Tarixiy tadqiqotlarda yozma manbalar muallifning

subyektiv qarashlariga bog'liq bo'lishi mumkin, ammo arxeologik topilmalar o'tmishning xolis guvohlari sifatida qadrlanadi. Stratigrafik qatlamlar, me'moriy inshootlar, sopol buyumlar, tangalar va devoriy rasmlar qadimgi jamiyatlarning siyosiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanish darajasini yoritadi[1].

Arxeologik topilmalar nafaqat tarixiy ma'lumot berish, balki o'tmish bilan bog'lanish, tarixiy ongni boyitish va kelajak avlodga qadimiy madaniyatlarni yetkazish imkoniyatini yaratadi. Afrosiyob, Tuproqqal'a va Poykent kabi yodgorliklar qadimgi jamiyatning tirik qirralarini ochib, zamonaviy avlodga tarixni chuqurroq anglash imkonini beradi. Har bir sopol idish, har bir tanga va devoriy surat qadimgi insonlarning dunyoqarashi, e'tiqodlari va madaniy qadriyatlarini yoritadi. Shu jihatdan, arxeologiya insoniyat tarixining eng qimmatli qatlamlarini bizga ochib beruvchi kalit sifatida ahamiyatlidir.

Afrosiyob qadimgi Samarqandning markazi bo'lib, VII–VIII asrlarda Afrigiylar saroyidagi diplomatik va diniy marosimlarni tasvirlovchi devoriy rasmlar bilan mashhur. Rasmlarda Turk xoqonligi, Choch, Ustrushona, Farg'ona va Xitoy elchilari aks etgan bo'lib, bu topilmalar Xitoy Tanshu yilnomalari bilan solishtirilganda ham mos keladi[5]. Afrosiyobning topilmalari nafaqat siyosiy va diplomatik aloqalarni, balki shaharning ijtimoiy tuzilishi va madaniy hayotini ham yoritadi. Shu yerda topilgan sopol idishlar, tangalar va hunarmandchilik buyumlari qadimgi shahar iqtisodiyoti va hunarmandchilikning rivojlanganligini ko'rsatadi[2].

Bundan tashqari, O'zbekiston hududidagi arxeologik topilmalar orqali qadimgi transport yo'llari, suv ta'minoti tizimlari va shaharsozlikning rivojlanish darajasi haqida ham ma'lumot olish mumkin. Afrosiyobdagi devoriy rasmlar orqali qadimgi shaharlarning diplomatik aloqalari va tashqi siyosiy faoliyati, Tuproqqal'a va Poykent orqali esa iqtisodiy va ijtimoiy hayotning murakkabligi, madaniy integratsiya jarayonlari aniqlanadi.

Tuproqqal'a qadimgi Xorazm madaniyati markazi bo'lib, I–VI asrlarda siyosiy va iqtisodiy markaz sifatida faoliyat yuritgan. Saroy majmuasi,

minoralar va devoriy bezaklar uning siyosiy va madaniy ahamiyatini ko'rsatadi. Arxeologik qazilmalar 150 dan ortiq xonali majmua, grandioz zallar va "Shoh ayol haykali" kabi san'at asarlarini fosh qilgan. Bu topilmalar Xorazmshohlar davrida san'at va hunarmandchilikning yuqori darajada rivojlanganligini isbotlaydi[3]. Tuproqqal'a shuningdek, hududiy boshqaruv tizimi va mudofaa tuzilmalari haqida ham noyob ma'lumot beradi.

Tuproqqal'a qadimgi Xorazm madaniyati markazi sifatida I–VI asrlarda siyosiy, iqtisodiy va madaniy markaz bo'lgan. Saroy majmuasi, minoralar va devoriy bezaklar Tuproqqal'aning hukumat va san'at markazi sifatida ahamiyatini ko'rsatadi. Qazilmalar davomida aniqlangan 150 dan ortiq xonali saroy, grandioz zallar va haykaltaroshlik namunalari qadimgi Xorazmning madaniy va siyosiy rivojlanish darajasini ochib beradi. Tuproqqal'a hududi shuningdek, qadimgi mudofaa tizimi va hududiy boshqaruvni tadqiq qilishda noyob manba hisoblanadi.

Poykent esa Buyuk Ipak yo'lining savdo shahri sifatida nafaqat hududiy, balki xalqaro savdo yo'llarida ham strategik ahamiyatga ega bo'lgan. Shahar qazilmalari orasida saroylar, devoriy rasmlar, ibodatxona qoldiqlari, sopol buyumlar va tangalar topilgan bo'lib, bu topilmalar qadimgi Xorazmning siyosiy tartibi, iqtisodiy rivojlanishi va diniy hayotini yoritadi[7]. Poykentning topilmalari shaharsozlik, mudofaa tizimi, savdo aloqalari va marosimlar haqida ilmiy asosda ma'lumot beradi.

Poykent esa Buyuk Ipak yo'li savdo shahri sifatida hududiy va xalqaro ahamiyatga ega bo'lgan. Poykentning arxeologik topilmalari orasida saroylar, ibodatxonalar, hunarmandchilik asboblari, sopol idishlar va tangalar mavjud bo'lib, bu topilmalar shahar iqtisodiyoti, siyosiy tartibi, diniy hayoti va ijtimoiy tuzilishi haqida aniq ma'lumot beradi. Shuningdek, shahar devorlarining tuzilishi va minoralar orqali Poykentning mudofaa tizimi va strategik ahamiyati aniqlanadi.

Tangalar qadimgi shaharlarning iqtisodiy aloqalari, hukmdor siyosati va hunarmandchilik texnologiyasi haqida noyob ma'lumot beruvchi vositadir. Tangalar nafaqat iqtisodiy vosita, balki davlat siyosati, xalq madaniyati va xalqaro savdo yo'llarini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, diniy obidalar, ibodatxonalar va ziyorat marosimi buyumlari qadimgi jamiyatlarning ijtimoiy tuzilishi, dunyoqarashi va madaniy hayotini aks ettiradi[3].

Tangalar nafaqat iqtisodiy vosita, balki hukmdor siyosati, hunarmandchilik texnologiyasi va xalqaro savdo yo'llari haqida noyob ma'lumot beradi. Diniy obidalar, ibodatxonalar va ziyorat marosimi buyumlari qadimgi jamiyatlarning ijtimoiy tuzilishi, dunyoqarashi va madaniy hayotini aks ettiruvchi manbalar sifatida katta ahamiyatga ega. Bu topilmalar orqali qadimgi shahar aholisi, ularning ijtimoiy va siyosiy faolligi, diniy e'tiqodlari va madaniy qadriyatlari chuqurroq o'rganiladi.

Shuningdek, O'zbekiston hududidagi arxeologik topilmalar nafaqat tarixiy ma'lumot beradi, balki o'tmish bilan bog'lanish, tarixiy ongni boyitish va madaniy merosni saqlash imkonini yaratadi. Afrosiyob devoriy suratlari, Tuproqqal'a saroy majmuasi va Poykentning hunarmandchilik buyumlari qadimgi jamiyatning siyosiy, iqtisodiy va diniy hayotini yorituvchi tirik dalillardir. Har bir sopol idish, har bir tanga va devoriy surat o'tmishdagi insonlarning dunyoqarashi, e'tiqodlari va madaniy qadriyatlarini ochib beradi[6].

Afrosiyob qadimiy Samarqandning markazi sifatida VII–VIII asrlarda Afrigiylar saroyida amalga oshirilgan diplomatik va diniy marosimlarni devoriy rasmlar orqali namoyon etadi. Bu devoriy rasmlar nafaqat o'sha davrning siyosiy va diplomatik hayotini, balki shahar aholisi, ijtimoiy tuzilishi, kiyim-kechak va marosim an'analarini ham ochib beradi. Shu bilan birga, topilgan sopol idishlar, tangalar va hunarmandchilik buyumlari shahar iqtisodiyoti va hunarmandchilikning rivojlanganligini ko'rsatadi.

Afrosiyobdagi yodgorliklar orqali qadimgi diplomatik aloqalar, shuningdek, madaniy va diniy integratsiya jarayonlarini o'rganish imkoniyati mavjud.

Arxeologiya nafaqat o'tgan asrlar hikoyasini o'rganish, balki bugungi insoniyatga o'tmish bilan bog'lanish, tarixiy ongni boyitish va kelajak avlodga qadimiy madaniyatlarni yetkazish vazifasini yuklaydi. Shu jihatdan, Afrosiyob, Tuproqqal'a va Poykent kabi yodgorliklar o'tmishning tirik qirralarini ochib, zamonaviy avlodga tarixni chuqurroq anglash imkonini beradi[4].

Xulosa qiladigan bo'lsak, O'zbekiston hududi qadimdan Markaziy Osiyoda madaniy va savdo yo'llari chorrahasi bo'lib, bu yerda topilgan arxeologik yodgorliklar nafaqat tarixiy ma'lumotlarni, balki qadimiy jamiyatlarning ijtimoiy, siyosiy va diniy hayotini ham aks ettiradi. Arxeologik topilmalar yozma manbalardan farqli o'laroq, subyektivlikdan holi bo'lib, o'tmishning o'zidan kelgan tirik guvohlardir. Ushbu topilmalar orqali qadimgi shaharlarning siyosiy va iqtisodiy tuzilishi, xalqaro aloqalari, hunarmandchilik va savdo faoliyati haqida aniq dalillar olish mumkin.

O'zbekiston hududidagi arxeologik topilmalar nafaqat tarixiy ma'lumot beradi, balki qadimgi jamiyatlarning dunyoqarashi, ijtimoiy tuzilishi va madaniy qadriyatlarini ochib beradi. Afrosiyob, Tuproqqal'a va Poykent kabi yodgorliklar arxeologiya orqali o'tmishni jonli ravishda tasavvur qilish imkonini yaratadi. Tangalar, sopol idishlar, devoriy rasmlar va ibodatxonalar orqali iqtisodiy, siyosiy va diniy hayotning murakkab tizimi haqida aniq ma'lumot olish mumkin. Shu tariqa, arxeologiya insoniyat tarixining eng qimmatli qatlamlarini ochib beruvchi kalit bo'lib, o'tmishni chuqurroq anglash va kelajak avlodga meros sifatida yetkazishda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Egamberdiyeva N.A. Arxeologiya. Toshkent: Fan, 2011, 45-50-b.
2. Asqarov A. Samarqandning qadimgi tarixi. Toshkent: Fan, 2007, 77-81-b.
3. Tolstov S.P. Древний Хорезм. Moskva–Leningrad, 1948, 67-105-b.

ilmiy –amaliy anjuman

4. O‘zbekiston Fanlar akademiyasi Arxeologiya instituti hisobotlari, Toshkent, 2017–2021, 22-48-b.
5. Karimov, S. Qadimgi Xorazm shahar madaniyati. Toshkent, 2015, 88-92-b.
6. Gafurov B. O‘zbekiston tarixi. Toshkent, 2000, 34-37-b.
7. Ashurov N. Xorazm arxeologiyasi. Toshkent, 2010, 54-60-b.